

Mihai Salvan

SPOVEDANIA LUI DOSTOIEVSKI

MIHAI SALVAN s-a născut în Cluj-Napoca, în ziua de 17 aprilie a anului 1979. A absolvit, în 2005, Facultatea de Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai”, studii încheiate cu teza *Nihilism și creștinism în opera lui Dostoievski*. Le-au succedat cursuri de master (2006-2007) și de doctorat (2007-2010), tot în filosofie, la Universitatea București. Teza de disertație, *O perspectivă eshatologică asupra unor probleme filosofice*, are ca reper scrieri ale lui Nikolai Berdiaev. Cea de doctorat, *Teme filosofice în disputa lui Origen cu Celsus*, e un studiu privind opera scriitorului alexandrin. A fost publicată în anul 2013, la editura Paideia din București, cu titlul *Despre stăpânirea și înrobirea de sine*. Interesul pentru subiecte de filosofie, teologie și psihologie reiese și din cuprinsuri ale eseurilor publicate în diferite reviste (*Ortodoxia* a Patriarhiei Române, *Revista de filosofie* a Academiei Române, *Studii filosofice*). Printre ele, „Despre nevoia de înviere”, „Libertatea în epistolele pauline”, „Despre suferința din libertate și liniștea din sclavie” sau „Despre vinovăție și libertate”. Din anul 2021, autorul urmează cursuri de master la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București.

MIHAI SALVAN

SPOVEDANIA LUI DOSTOIEVSKI

Mărturisirea ca eliberare în pagini literare și filocalice

Editura TRINITAS a Patriarhiei Române
București • 2022

Redactor:

Alina Ioana ROMAN

Tehnoredactare și copertă:

Constantina CRISTEA

Coperta 1:

Tablou realizat de pictorul realist Ilia Repin.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SALVAN, MIHAI

Spovedania lui Dostoievski: mărturisirea ca eliberare în pagini

literare și filocalice / Mihai Salvan. - București: Trinitas, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-973-155-199-9

82.09

2

© Editura TRINITAS a Patriarhiei Române – 2022

ISBN 978-973-155-199-9

editura@patriarhia.ro

Tipărit la Tipografia Cărților Bisericești

cartibisericesti.ro

tipografia@patriarhia.ro

PREFAȚĂ

În lucrarea de față, universul dostoievskian este revăzut prin prisma *spovedaniei* și a *suferinței*. Suferința care duce la spovedanie este înțeleasă atât ca o consecință a unui mod de gândire eronat, a unui mod de viață rătăcit, cât și ca o cale de mântuire. Este vorba despre un tip particular de suferință – cea a omului modern sau modernizat. Este expusă *condiția omului modern*, marcat de individualism, raționalism sec, lipsă de sens, nihilism. Toate aceste trăsături sunt puse în lumină în această lucrare. Autorul vede în Dostoievski atât un suferind al lumii moderne, cât și un martor și un exemplu de conștientizare a căii de salvare (mântuire). Lucrarea de față propune o receptare a lui Dostoievski drept un *diagnostician* al amintitei condiții umane.

Pornind de la punerea în lumină a acestei condiții, autorul reliefează convingător modul în care transpare fundamentul biblic și filocalic în opera dostoievskiană. Ni se oferă, de fapt, în paginile acestei cărți, *tipuri* psihologice și duhovnicești articulate în momente delicate sau în ipostaze mântuitoare. Ca duhovnic, pot afirma că, departe de a fi vorba doar despre literatură, a le rezerva atenție acestor tipuri psihologice și duhovnicești este de ajutor pentru a-l înțelege în mod practic pe omul contemporan, cauzele bolilor sale spirituale, ale blocajelor sale în relație cu Dumnezeu.

Analiza profundă și detaliată pe care autorul o face în această carte spovedaniei, prin prisma evocării a șapte mărturisiri, aduce în prim plan tot atâtea personaje dostoevskiene: *Raskolnikov*, *Stavroghin*, *Kirillov*, *Versilov*, *Mâșkin*, *Ivan Karamazov* și *starețul Zosima*. Taina Spovedaniei este prezentată ca oferindu-le soluția izbăvitoare. Ele simt în străfundul lor sufletesc revoltă și sunt cuprinse de o *maladie a disperării*. Nu mai pot suporta păcatul înfăptuit și trebuie să-l elimine din suflet printr-un amplu proces de conștiință, fie public sau intim. De aceea caută împrejurări propice pentru despovărarea inimii prin mărturisirea păcatelor.

Spre exemplu, Sonia îl previne pe Raskolnikov că îi va fi cu neputință să ducă o viață împovărată de vina crimei săvârșite. După cum subliniază autorul acestei cărți, Raskolnikov va dobândi „sentimentul că, prin decizia de a se preda, se împotrivesc sieși, că rămâne pe mai departe, înăuntrul său, un sclav, chiar dacă gestul autodenunțării ar trebui, prezumtiv, să-l elibereze. [...] Acceptă așadar să sufere ca să-și reducă suferința, uitându-se cu încredere la timpul osândeii ce îi stă în față și cu iubire la Sonia, la omul care îl sprijină în purtarea crucii” (pp. 74-75). „Stavroghin își găsește starea ca derizorie; e ceva ce cu adevărat îl torturează.” (p. 78) Crede că această stare va dispărea odată ce îi va fi dezvăluită altuia. Însă „în Dumnezeu nu poate crede, Binele rămâne pentru el vag, nu e realitate vie. Vrea totuși să înțeleagă cum poate un credincios să creadă” (p. 79). Autorul cărții de față conchide despre Stavroghin că acesta „nu concepe o ipostaziere a binelui (a iubirii și a libertății) ca Dumnezeu, dar se simte silit să o admită pe aceea a răului (a indiferenței și robiei) ca diavol” (p. 81).

Un alt exemplu: Ivan Karamazov iubește viața, nu știm dacă și pe Dumnezeu. Piatra de temelie a „negativismului

metafizic” al lui Ivan nu este existența lui Dumnezeu, pe care este dispus să o accepte. În schimb, nu poate accepta lumea plăsmuită de Dumnezeu: „Așadar, cum spuneam, admit existența lui Dumnezeu; o admit cu dragă inimă, după cum admit deopotrivă înțelepciunea, ca și finalitatea Lui, care ne este cu desăvârșire necunoscută; cred în ordinea, în sensul vieții, cred în armonia eternă, cu care – zice-se – ne vom contopi cândva, cred în cuvântul spre care tinde întregul univers și care, fiind el însuși Dumnezeu, este în același timp aspirația către dumnezeire, cred în toate câte mai sunt, chiar și în infinit. Ce puzderie de cuvinte s-au făurit ca să exprime toate astea! Pe cât se pare, sunt pe calea cea bună, nu-i așa? Și acum închipuieste-ți că, în ultimă instanță, totuși, eu nu accept lumea asta a lui Dumnezeu, în finalitatea ei, n-o accept, deși știi că există; pur și simplu n-o admit. Nu spun că nu-L accept pe Dumnezeu, înțelege-mă, ci nu accept lumea plăsmuită de El, această creație divină, și nici prin gând nu mi-ar trece c-am s-o pot accepta vreodată”¹. Ivan își întemeiază refuzul pe considerentul *existenței* răului în lume și al *prezenței suferinței*, mai ales în rândul copiilor. Argumentul său „este, în ultimă instanță, argumentul etern al oricărui ateism, care descoperă în existența răului și a suferinței un «punct nevralgic» al creației divine”². Astfel, sufletul lui Ivan devine o arenă de luptă, de confruntare a două probleme existențiale: *existența lui Dumnezeu*, mai precis a ceea ce a creat Dumnezeu, și *nemurirea sufletului*. În cazul lui Ivan, nu putem vorbi de consecvență, nu este statornic în convingeri. Se exprimă indecis și relativ, ajunge

¹ F.M. DOSTOIEVSKI, *Frații Karamazov*, în: *Opere*, vol. 9, Ed. Univers, București, 1972, pp. 317-318.

² George ARDELEANU, „Sensul suferinței la N. Steinhardt și la Simone Weil”, în: *Tabor*, anul III (2009), nr. 4.

să dea răspunsuri unul la antipodul altuia, iar lipsa unei concluzii definitive generează puternice chinuri sufletești.³

Autorul notează că, pentru omul grav afectat de ideologiile moderniste, care se consideră ateu, „nimic nu este sfânt, nimic diabolic, toate se lămuresc unele prin altele fără nicio taină, transcendența e amăgire” (p. 97). „Îi place și își dorește absurdul, insistă să facă din timpul său unul al distrugerii, stăruie în a trăi cât mai nesăbuit” (p. 98). Mihai Salvan constată, cu referire anume la Stavroghin, că pentru un asemenea personaj „religia și morala stârnesc [...] repulsie, le vede ca fiare grele ce-i stânjenesc mișcarea”. „Orice conține germeni ai absurdului, ai grotescului, îl întărește, îi provoacă delectare.” (p. 99) Iar în ce-l privește pe Kirillov, apreciază că acesta, „în fapt, pare să caute un Dumnezeu, doar că, subordonând totul unui for ultim al unei rațiuni individualiste, abstracte, nu-L află nicăieri. Își rămâne sieși idol” (p. 149). Precum sinucigașul „din plictiseală” (din *Jurnal de scriitor*), remarcă Mihai Salvan, Kirillov „nu se simte solidar cu nimeni și cu nimic, se închipuie suficient sieși” (p. 152). Și adaugă că, pentru Kirillov, „totul este la dispoziția omului, din moment ce dispune de sine însuși” (p. 153). El pare că are o certitudine asupra „triumfului neantului” (p. 155), „nu vrea să știe de Cer, de o energie iubitoare, întinsă asupra întregului și conținută de fiecare dintre părți, le unește pe toate” (p. 155).

Conștientizarea individuală a stării de păcătoșenie, după cum afirmă filosoful și teologul grec Christos Yannaras, „nu este întotdeauna asociată cu iertarea păcatelor, ci constituie

³ Serghei BULGAKOV, „Ivan Karamazov ca tip filosofic”, în: *Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice*, traducere, prefață și note de Leonte Ivanov, Ed. Polirom, Iași, 1997, p. 182.

doar un act de eliberare”⁴. *Majoritatea personajelor dostoievskiene, deși își conștientizează starea de păcătoșenie, totuși nu ajung la pocăință.* Mai degrabă, putem observa la ele o raportare la mila lui Dumnezeu sau a aproapelui, care în fapt constituie o temă însemnată a scrierilor lui Dostoievski, decât la confesiune ca totală pocăință. Starețul Zosima ne învață în acest sens: „De ce să-ți fie frică? Nu trebuie să te temi de nimic, nu te mai frământa cu firea. Numai căința să rămână trează în sufletul tău, și Dumnezeu o să te ierte. Nu există, și nici nu poate să existe, pe lumea asta, păcat pe care Atotputernicul să nu-l ierte, când omul se căiește cu adevărat. [...] Cum poate oare un păcat să întrecă puterea iubirii cerești? Tu [...] numai să-ți păstrezi căința și alungă orice teamă din suflet.”⁵

Una dintre dificultățile celor care se afundă în patimă sau în păcat este aceea de *a se ierta pe sine*. Stavroghin mărturisește: „Vreau să obțin propria mea iertare; iată scopul meu principal, scopul meu unic [...]. Asta este toată spovedania mea, tot adevărul, restul e minciună”⁶.

Cum remarcă autorul, Stavroghin „întrezărește eliberarea în iertarea acordată sieși, în împăcarea cu sine, cu propriul” (p. 117). Sfântul Isaac Sirul sublinia acest lucru în *Cuvinte despre nevoință*: „Împacă-te în tine și se vor împăca în tine cerul și pământul. Străduiește-te să intri în camera cea mai dinăuntru a ta și vei vedea camera cerească.”⁷

Cea mai mare problemă a omului „modern” este mândria. Aceasta „îl rupe pe om din rădăcini, îl izolează de sine,

⁴ Christos YANNARAS, *Libertatea moralei*, traducere de Mihai Cantuniari, Ed. Anastasia, București, 2002, p. 152.

⁵ F.M. DOSTOIEVSKI, *Frații Karamazov*, în: *Opere*, vol. 9, pp. 99-100.

⁶ F.M. DOSTOIEVSKI, *Demonii*, Ed. Polirom, Iași, 2007, p. 761.

⁷ Sf. ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre nevoință*, în: *Filocalia* 10, ediția jubiliară, Ed. IBMO, București, 2017, pp. 190-191.

de solul fertil al propriilor adâncuri, precum și de sensuri care au hrănit prin timp comunitatea în care s-a născut” (p. 64), cum notează autorul. Pentru a vindeca această patimă luciferică, Dostoievski descoperă în învățăturile *Filocaliei* soluția *smereniei*: „Smerește-te, omule mândru, și mai întâi de toate înfrânge-ți mândria [...]. Nu în afara ta, ci în tine este adevărul; găsește-l în tine, [...] ia-te în stăpânire și vei zări adevărul. [...] Dacă te vei birui, dacă te vei smeri, vei deveni mai liber decât ți-ai închipuit vreodată și vei începe o faptă mare, îi vei elibera și pe alții și vei întrezări fericirea, căci viața ți se va umple și vei înțelege în sfârșit poporul și sfântul lui adevăr”⁸. Iar Sfântul Ioan Scărarul, deseori evocat în paginile acestei cărți, ne învață că „pedeapsa celor mândri este căderea [...]. Părăsirea lor este ieșirea din minți. De cele dintâi au fost tămăduiți adeseori oamenii de către oameni. Dar cea din urmă nu poate fi vindecată de oameni.”⁹

Omul care se consideră *autonom* se îndepărtează de Dumnezeu și de semeni, ilustrativă aici fiind replica Soniei către Raskolnikov: „Te-ai îndepărtat de Dumnezeu și Dumnezeu te-a lovit, te-a lăsat pe mâna diavolului”¹⁰. La personajele dostoievskiene, distanțarea de Dumnezeu conduce la răzvrătire împotriva Lui. Acestea nu mai pot suporta răul care le apasă conștiința, astfel că simt nevoia unui dialog, simt nevoia să fie ascultate, pentru a justifica răul pe care l-au săvârșit sau pe care doresc să-l înfăptuiască (*Crimă și pedeapsă*).

⁸ F.M. DOSTOIEVSKI, *Jurnal de scriitor*, Ed. Polirom, Iași, 2008, p. 1140.

⁹ Sf. IOAN SCĂRARUL, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în: *Filocalia* 9, ediția jubiliară, Ed. IBMO, București, 2017, p. 326.

¹⁰ F.M. DOSTOIEVSKI, *Crimă și pedeapsă*, Ed. RAO, București, 1999, p. 72.

Dostoievski descoperă în *Filocalie* soluția *ascultării de un duhovnic*, fapt evidențiat de autorul cărții de față: „Ascultarea de un duhovnic, primirea călăuzirii din partea altuia, a unui om înalt spiritual (sporit duhovnicește, *n.ed.*), poate aduce, după o vreme a renunțării și a dăruirii, detașare de patimi, echilibru și ascensiune (urcuș duhovnicesc, *n.ed.*)” (p. 120). Spre exemplu, „Tihon îl acceptă pe Stavroghin și îi oferă o soluție pentru a-și găsi libertatea: *supunerea*” (p. 120). Autorul își întemeiază aceste considerații pe cuvinte din *Scara Sfântului Ioan Scărarul*: „Ascultarea stă în a-și tăgădui cineva cu desăvârșire sufletul său, fapt arătat în chip vădit prin trup. Sau poate, dimpotrivă: ascultarea este omorârea mădularelor printr-o cugetare vie. Ascultarea este [...] moartea de bunăvoie.”¹¹ Toate acestea, „ca să se poată produce învierea, nașterea a doua oară, înduhovnicirea”, după cum conchide Mihai Salvan, remarcând, în continuare, că „Tihon îi propune lui Stavroghin înnoirea (eliberarea) prin pocăință, prin gesturi răscumpărătoare de smerenie” (p. 121). Autorul concluzionează, referitor la Stavroghin, că „părintele Tihon nu-l poate totuși împăca. Decăderea e mult prea severă, indiferența mult prea înrădăcinată. Sclavul se complace în sclavie, o preferă libertății, cu toate că firescul din el către eliberare îl îndemnase” (p. 123).

Plecând de la cele șapte spovedanii regăsite în acest volum, un alt personaj dostoievskian spre care îmi pare interesant de privit este Ippolit Terentiev, unul dintre personajele-cheie ale romanului *Idiotul*, care la rândul-i se spovedește. Mărturisirea acestuia transpune în cuvinte permanenta contrapunere a principiului divin cu cel malefic, fiind, în viziunea lui Ion Vianu, „o demonstrație

¹¹ Sf. IOAN SCĂRARUL, *Scara...*, pp. 101-102.

a prezenței binelui și răului care se confruntă în limitele aceleiași conștiințe”¹².

După cum arătam cu altă ocazie, „lumea din opera lui Dostoievski este reflexul întregii lui stări sufletești. Sufletul său se prelungește într-al eroilor săi. Ființa sa cunoaște întâlnirea cu Dumnezeu, dar și zbciumul întâlnirii cu « cel rău », cunoaște starea de rai, dar și infernul, este stăpânită de cea mai strălucitoare lumină, dar este asaltată și de cea mai adâncă întunecime. În scrierile sale, Dostoievski s-a străduit să demonstreze că **adevărul și libertatea** i se revelează celui care are viață duhovnicească. Pentru el, creștinismul este religia libertății și a iubirii, în care duhul (*pnevma* din teologia Sfinților Părinți) este o prelungire înspre adâncul ființei lăuntrice a sufletului. Sufletul conține lumini și umbre, în cele mai adânci unghere ale duhului omului licăresc scânteii luminoase sub formă de iubire, speranță, credință. Lumina duhului omului este de natură divin-hristică, iar întunericul absolut este domeniul de manifestare al demonului. Între cele două extreme nu apare niciodată o fuziune, întrucât contradicția întreține o trăire plină de tensiune, de suferință și durere. [...] Marele scriitor rus declara că «dragostea pentru omenire e un lucru intolerabil, de neînțeles și absolut cu neputință fără credința în nemurirea sufletului». Tragedia lui presupune o purificare, un catharsis și o eliberare. Citindu-l pe Dostoievski ai o mare bucurie, o uriașă eliberare a spiritului, bucuria prin suferință, bucuria răstignirii împreună cu Hristos. Dostoievski redă credința în om, în adâncimile umanului, restaurat în divino-umanitatea Mântuitorului. În opoziție cu *umanismele* ideologice,

¹² Ion VIANU, *Frumusețea va mântui lumea și ale eseuri*, Ed. Polirom, Iași, 2015, p. 125.

pentru scriitorul rus omul renaște când crede în Dumnezeu, iar a crede în vocația omului înseamnă a crede în Hristos, în Dumnezeu-Omul.”¹³

Dostoievski *nu este* însă *un moralist*, el nu face „propagandă creștină” în operele sale, ci este un autor existențialist, care dă mărturie despre lucruri pe care *le-a văzut și le-a pipăit*. Or, aceste experiențe sunt nu doar rodul convertirii personale, ci și al unor interacțiuni providențiale cu personalități marcante ale istoriei spiritualității creștine, precum sfântul Tihon din Zadonsk sau starețul Ambrozie de la mănăstirea Optina.

Cei doi părinți îmbunătățiți, dar nu numai ei, au avut o influență însemnată asupra lui Dostoievski. Din acest punct de vedere, volumul *Spovedania lui Dostoievski* ilustrează, în mod cu totul remarcabil, întâlnirea marelui scriitor rus cu *Filocalia*, dintre ai cărei autori sunt preferați, în chip vizibil de către romancier, sfinții Isaac Sirul, Dorotei din Gaza și Diadoh al Foticeii. Aceștia Mihai Salvan li-i alătură cu luciditate și pe alți părinți filocalici ca: Ioan Scărarul, Maxim Mărturisitorul, Simeon Noul Teolog, Calist Catafygiotul, Grigorie Sinaitul, Grigorie Palama, Nichita Stithatul, Marcu Ascetul sau Varsanufie și Ioan.

Explorarea interacțiunilor scriitorului Feodor Mihailovici Dostoievski (de la a cărui naștere s-au împlinit de curând 200 de ani) cu lumea Bisericii e de natură să trezească de fiecare dată un interes viu, având în vedere că întâlnirile providențiale sunt cele care dau sens iluminărilor duhovnicești lăuntrice, de aceea recomandăm, cu

¹³ „Dialogul lui Dostoievski cu Dumnezeu” (Interviu cu Părintele Profesor Gheorghe Holbea realizat de diacon George Aniculoaie), în: *Ziarul Lumina*, 10 februarie 2010.

bucurie, cititorilor acestei cărți să se aplece atât asupra scrierilor dostoievskiene, dar mai ales a celor filocalice pe care în mod cu totul binecuvântat le avem în limba română prin tălmăcirea (amplu comentată în notele de subsol) făcută de Părintele Dumitru Stăniloae.

Preot profesor Gheorghe HOLBEA